

Doslov

Eseje Pétera Nádasu nie sú slovenským čitateľom neznáme. Už výber, ktorý u nás vyšiel koncom minulého storočia, ponúkol sondu do autorových úvah o umení, spoločnosti a politike, svedčiacu predovšetkým o spisovateľovom senzitívnom prijímaní zodpovednosti. Jeho eseje upozorňujú na naše vnímanie vecí a správanie určené mentálnym zakotvením v stredoeurópskom priestore. Keď v súvislosti s Nádasom spomínam myšlienkový svet, mám tým vlastne na mysli filozofiu. Jeho eseje totiž prostredníctvom aktuálnej témy miera k univerzálnym otázkam o súvislostiach bytia človeka vo svete, o možnostiach poznania a ich umeleckom a jazykovom vyjadrení, no skúma aj povahu právnych, morálnych a politických noriem. A to všetko s ozaj esenciálnymi nárokmi. Keď si čítame eseje Pétera Nádasu, máme pocit, že sme súčasťou celku, nech už by sa týkal nášho určenia, nášho prepojenia s univerzálnym alebo našej individuálnej zodpovednosti.

Texty výberu *Hamlet je slobodný* vyšli v roku 1999 vo vydavateľstve Kalligram v preklade Petra Kováča. V poslednom desaťročí konca 20. storočia a v prvej dekáde 21. storočia autor pravidelne publikoval svoje eseje na spoločenské témy aj v slovenských časopisoch *Fragment*, v prílohe Salón denníka *Sme* a tiež v časopise *OS*, kde bol aj členom redakčnej rady. Dve eseje s témou divadla vyšli aj v slovenskej zbierke jeho hier pod názvom *Upratovanie*, ktoré v roku 2003 v preklade Petra Kováča taktiež vydalo vydavateľstvo Kalligram. Jeho texty venované divadlu, publikované spolu s troma divadelnými hrami, svedčia o myšlienkovej precízności stojacej na pevných základoch a dokazujú, že autorove diela rozličných žánrov sú plodmi tých istých intenzívnych úvah.

Eseje Pétera Nádasu sú úzko prepojené aj s jeho prózami, pričom nemám v prvom rade na mysli reflexie, ktoré nachádzame v jeho románoch, ako ich poznáme napríklad z trilógie *Paralelné príbehy*, a ktoré by i samy osebe obstáli ako kratšie eseje. Myslím na texty zmiešaných alebo hraničných žánrov so znakmi beletrie, autobiografie aj eseje. Stoja za zmienku napriek tomu, že po slovensky zatiaľ nevyšli.

Silne esejistická je Nádasova kniha *Ročenka* (Évkönyv, 1989), ktorá formu denníka využíva najmä na uvažovanie o otázkach bytia. Podobne ako dielo *Vlastná smrť* (Saját halál, 2004) tematizujúce autorov zážitok z klinickej smrti. Text spracúva túto osobnú skúsenosť prostredníctvom spomienok, ktoré sa mu zachovali v mysli a ktoré konfrontuje s poznatkami o smrti pochádzajúcimi z rôznych iných prameňov. Dielom na hranici žánrov je aj knižka *Sol' života* (Az élet sója, 2016), v ktorej úvahy o spoločenských súvislostiach protestantizmu

a základných ideách vzniku občianskeho životného štýlu spája s prvkami cestopisu. Jeho najvýznamnejším dielom z tohto radu je dvojzväzková autobiografia *Záblesky detailov* (Világló részletek, 2017), kde síce riadi hlavnú líniu rozprávania autobiografia (nevzťahuje sa len na samotného autora, ale aj na jeho rodičov, príbuzných a na ich spoločenské postavenie, politické presvedčenie atď.), ale tieto rodinné spomienky sú zakaždým aj predmetom kritickej reflexie v rámci historických, sociálnych, psychologických a iných kontextov.

Podstatu svojej metódy Nádas popisuje v eseji venovanej fotografovaniu s názvom *Záblesky detailov – Rozlúčka postaršieho fotografa s analógovou fotografiou* (Világló részletek – Egy agg fényképész búcsúja az analóg fotográfiától, 2010). Podľa nej naše vedomie o tej istej veci uskladňuje niekoľko vnemov: od obrazov „čistého vnímania“ cez „naučenú“, schému vnímania určenú kultúrnou tradíciou a socializáciou až po vedome formovaný/deformovaný zážitok. Esejisticke pamäti Pétera Nádas sa usilujú prostredníctvom reflektovaných spomienok odhaľovať spätne túto cestu: ukázať v spomienkach všetky nánosy, ktoré sa na ne naukladali. Veď práve tieto nánosy najviac prezrádzajú o človeku, prostredí, spoločnosti, kultúre, v ktorej žije. Tento svoj názor a jeho literárny ošoh vyjadril v istom rozhovore pre slovenských čitateľov takto: „Terén literatúry kladie rôzne formy videnia vedľa seba. Vďaka literatúre vidíme pôvodný postreh, keď sa navzájom všimneme, a potom formy, ktoré vplyvom prostredia a výchovy tento pôvodný postreh menia. Čo nás spája s kolektívnym: s bližším kolektívnym, s rodinou, so vzdialenejším kolektívnym, spoločnosťou, regiónom a tak ďalej. Iba na konci radu sa nachádza tzv. ľudské“ (*Romboid* č. 1/2013).

Ale autor nepracuje inak ani v menej osobných esejach. Zvolí si predmet, umiestni ho do súvislostí historických, spoločenských, ideových, atď., pomenuje svoj vlastný vzťah k nemu, a napokon to všetko podrobí dôkladnej analýze, a zoškriabe, očistí z nej všetky „nánosy“. Cieľom tejto činnosti nie je ani tak dosiahnutie „čistého vnímania“ ale skúmanie povahy „nánosov.“ Čiže proces reflektovania. Reflektovanie je jedným zo základných pojmov Pétera Nádas. Pokladá ho za kritérium ľudskosti, za schopnosť a možnosť odlišenia sa od animality. Okrem fyziologickej rozlišuje aj psychologickú a kultúrnu rovinu: prvá charakterizuje jedinca, druhá kultúrne spoločenstvo. Jeho sled myšlienok a argumentov ústi do zaujímavých konklúzií, ktoré vo svojej eseji *O veľkoleposti reflexívnosti* zhŕňa nasledovne: „Schopnosť reflexívnosti má na úrovni kultúrnej za následok kolektívne sebaopoznanie, ktoré si osvojí každý jedinec i v prípade, že sám nepozná pramene tohto svojho reflexívneho

poznania.“ Azda nebude prehnané tvrdiť, že eseje Pétera Nádasu si vzali na mušku práve toto kolektívne sebazpoznanie. Nechce poučovať, nevolá po pravidlách a normách, ba nevyhlasuje ani súdy, a ani náhodou nemoralizuje. Iba vyzýva k reflexiám, a ponúka k nej metódy, témy, východiská a prístupy. Nastoľuje. Uvažuje. Pozoruje. Analyzuje.

A k tomu pozýva aj nás, čitateľov.

V tomto autorskom výbere esejí pre slovenských čitateľov napríklad vyzýva k spoločnému hlbaniu nad vnímaním postavenia človeka v histórii, nad jeho úlohou v dejinách (*Leni plače, Veľká vianočná vražda*). Pozýva zamýšľať sa nad možnosťami a nemožnosťami procesov demokratizácie, politiky a modernizácie po zmene režimu, ako aj o ich deformáciách v maďarských aj stredoeurópskych súvislostiach (*Prípady Václava Havla s Madelaine Albrightovou, Goldene Adele, Stretnutie neopätovanej lásky a nudného manželstva na operačnom stole, Stav vecí, Čo je za a čo proti*). Nádasove eseje, a to aj tie spoločensko-politické, poskytujú nesmierne široký rozhľad. Aj inšpirácia tou najkonkrétnejšou situáciou hýbe historickými, kultúrnymi a mentálnymi súvislosťami, no svojou dôslednosťou prekvapujú aj jeho politické, ekonomické a umelecké úvahy. To množstvo poznatkov, ku ktorým sa druží aj precíznosť pitvania tém, nielen sprostredkúva názor, ale v nemalej miere aj provokuje. Schopnosť provokovať je autorova významná cnosť! Netvrdím, že s ním zakaždým ako čitateľa musíme súhlasiť, no isté je, že čítanie jeho textov nás niekam posúva. Nádas dáva svojim čitateľom zabrat: občas ich očarí, inokedy rozhorčí, ale zakaždým ich núti konfrontovať čítaný text s vlastnými skúsenosťami.

Ponúkaný výber obsahuje aj svojrázne osobné texty (*Človek ako netvor, V teplých útrobách písomnosti*) a medzi nimi esej, ktorej stredobodom je plánka hrušky uprostred Nádasovej záhrady v göcsejských kopcoch. Táto hruška inšpirovala autora aj ako fotografa, pripravil o nej sériu fotografií, po celý rok sledoval každodenné nepatrné premeny stromu, ktorými neskôr ilustroval svoju knihu *Vlastná smrť*. Séria 504 polaroidov s názvom *Strom* (A fa) sa nachádza v zbierke Kunsthausu vo švajčiarskom Zugu. Divá hruška je aj v texte *Opatrné vymedzenie priestoru* symbolom sústavnosti života a plynutia času, ktoré nie je z perspektívy ľudských skúseností obsiahnuteľné a svedčí o individuálnom bytí z perspektívy jeho zakorenenosti v historicky kolektívnom a o prepojenosti nášho čiastkového bytia s univerzálnym celkom.

Autorove zbierky esejí vychádzali nepretržite od osemdesiatych rokov a okrem nových zbierok tiež stále ďalšie a ďalšie výbery a to nielen v Maďarsku, ale aj v

prekladoch v zahraničí. Ako zatiaľ posledný v roku 2019 v Budapešti vyšiel prvý rozsiahly zväzok výberu z autorových esejí pod názvom *Leni plače (Leni sír)*. Nachádzajú sa v ňom najmä texty so spoločenskou a politickou tematikou, ktoré vznikli v období po páde komunistického režimu. Tieto eseje tvoria aj prevažnú väčšinu nového slovenského výberu. Maďarský literárny vedec Péter Balassa sa venoval vo svojej monografii o Péterovi Nádasovi z roku 1997 aj jeho esejistike. Prisudzuje Nádasovým raným esejam veľký význam v znovunastolení slobody myslenia, a to práve v dobe, ktorá bola vydávaná napospas systematickému obmedzovaniu a deformáciám. Podľa autorovho názoru má obmedzovanie politickej slobody a slobody myslenia ďalekosiahle a dlhotrvajúce následky a hlboko sa vpisuje do mentality spoločnosti. V eseji *Človek v úlohe tvorcu a prežívajúceho* formuluje takto: „V európskych spoločenstvách, kde štyridsať alebo hoci sedemdesiat rokov nemala osobná sloboda právne záruky, je pojem kreativity úplne neznámy, alebo ho pozná nanajvýš časť inteligencie... Osobná sloboda, ktorá nebola zákonom zaručená, veľmi obmedzila možnosti produktivity... Prežitie sa stalo dôležitejším ako život, číra reprodukcia dôležitejšia ako nepretržitá produkcia zlepšujúca životné podmienky.“ Nádasova esejistika a jej projekt vyzývajúci k reflexii (k osobnej a spoločenskej sebareflexii) týmto presahuje vlastný význam. Navyše autor sa nemýli ani v tom, čo akoby mimochodom poznamenáva na margo povrchnosti hodnotového rebríčka našej doby: „Napriek všetkým povedačkám nereflexívnosť ku šťastiu nestačí.“

Judit Görözdi